

Nataša Nefat

Povijesna jezgra Žminja – kako obnavljati devastirano i degradirano urbano tkivo i za koga?

Nataša Nefat
Ministarstvo kulture RH
Konzervatorski odjel u Puli
HR – 52 000 Pula, Ul. Grada Graza 2

UDK: 711.435.025.4(497.571 Žminj)
Izvorni znanstveni rad / Original Scientific Paper
Primljen / Received: 5. 7. 2017.

Ključne riječi: Žminj, povijesna jezgra, urbano tkivo, degradacija, revitalizacija

Key words: Žminj, historical core, urban tissue, degradation, revitalisation

Na primjeru Žminja razmatraju se principi obnove i revitalizacije devastiranog i degradiranog urbanog tkiva. Žminj je naselje s dugim kontinuitetom naseljavanja. U povijesti je u više navrata doživio razaranja kao najisturenija habsburška utvrda prema mletačkim posjedima u južnoj Istri. Najveće razaranje mjesto je doživjelo u bombardiranju njemačkih zračnih snaga 1943. godine. Poslijeratna obnova nije provedena sustavno, prema konzervatorskim principima, već interventno kako bi se osigurali minimalni uvjeti stanovanja. Posljedica takvog pristupa su uništena urbana matrica, nepovezani blokovi te građevine koje arhitektonskim značajkama i gabaritima odudaraju od ambijenta. U svjetlu započetih projekata obnove i revitalizacije povijesne jezgre, postavlja se pitanje kako pristupiti obnovi degradirane urbane cjeline i pojedinih građevina? U tekstu se razmatra tko je krajnji korisnik: domicilno stanovništvo ili povremeni posjetitelj.

UVOD

Povod ovom tekstu je izlaganje održano na skupu *Dijalozi s baštinom* u organizaciji Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci u travnju 2017. godine.¹ Prvobitni prijedlog za temu skupa bio je fokusiran na pitanje interpolacija u povijesnim jezgrama, da bi kasnije bio proširen na izazove s kojima se susreću konzervatori u djelovanju u zaštićenim naseljima, posebice u vrijeme intenziviranoga turističkog razvoja. Žminj je odabran kao ilustrativni primjer devastirane kulturno-povijesne cjeline u kojoj se mogu razabrati

različiti uzroci propadanja od početka druge polovine 20. stoljeća: posljedice ratnih razaranja, stihijska gradnja (legalna i nelegalna), neriješeni imovinsko-pravni odnosi, nerazumijevanje vrijednosti kulturne baštine i zanemari vanje, bilo od strane struke, bilo od same zajednice. Ubrzani turistički razvoj cijeloga istarskog poluotoka Žminj je zahvatio tek periferno, ali se prizma kroz koju se baština doživljava i vrjednuje sve više okreće u tom pravcu. Ovaj se rad bavi načelnim pitanjima pristupa obnovi jedne devastirane urbanističke cjeline, ali spomenički izuzetno bogate i zanimljive.

KRATKI KULTURNO-POVIJESNI PREGLED ŽMINJŠTINE

Prostor povijesne jezgre Žminja, ali i njegova šira okolica iznimno su bogati kulturno-povijesnim spomenicima poznatima uglavnom samo u užim stručnim krugovima (sl. 1). Kontinuitet naseljenosti može se na širem prostoru Žminjštine pratiti od brončanog doba, ali je moguće da je uzrok nepoznavanju starijih faza naseljenosti slaba istraženaost ovog područja. Dugotrajnoj naseljenosti žminjskog područja svakako je pogodovao povoljan geografski položaj na razmeđu putova u središtu Istre, te akropolski položaj brežuljka na kojem se razvilo naselje koji dominira nad okolnim agrarnim krajolikom (sl. 2). Iz razdoblja brončanog i željeznog doba evidentirano je više lokaliteta u samom Žminju i široj okolici, uglavnom ostataka gradinskih naselja i grobnih tumula.² U samom središtu naselja jedini zasada pouzdano utvrđeni trag građevnih struktura predstavlja suhozidnom tehnikom građen masivni sjeverni bedem brončanodobne gradine pronađen na platou sjeverno od župne crkve. No, ostatci keramike i kremenih alatki, kremenih

¹ Znanstveni skup Živjeti s baštinom – konzervatorsko djelovanje u zaštićenim urbanističkim cjelinama u funkciji održivog razvoja, 21. – 22. travnja 2017., Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet.

² BURŠIĆ MATUJAŠIĆ, KLARA, 2008., 32-35; BURŠIĆ MATUJAŠIĆ, KLARA, 2007., 324-331.

1 Zračni snimak povijesne jezgre s najvažnijim spomenicima i nalazima (crveno: pozicije prapovijesnih nalaza, zeleno: ostatci srednjovjekovnog kaštela)
Aerial shot of the historic core with the most important monuments and finds (red: positions of prehistoric finds, green: remains of the medieval castle)

strelica i glačane kremene sjekire koji potvrđuju naseljenost platoa iz brončanog i željeznog doba evidentirani su na platou i sjevernoj padini u blizini župne crkve³, oko crkve sv. Antuna⁴, na zapadnoj strani trga ispred župne crkve⁵ te kod jugoistočne kule kaštela⁶. Osim u središtu Žminja, oko 2 km istočno od Žminja na brežuljku na kojemu je u kasnijim razdobljima niknula crkva sv. Foške, također su zabilježeni tragovi prapovijesne (željeznodobne) gradine⁷.

Područje Žminjštine dolazi pod rimsku upravu tijekom 2. stoljeća pr. Kr., odnosno nakon pada histarskog kraljevstva 177. god. pr. Kr. Nakon pomicanja granice Italije s rijeke Rižane na Rašu u periodu između 18. i 12. god. pr. Kr. Istra

postaje Desetom italskom regijom⁸. Na prostoru Žminjštine dodiruju se granice pulskog i parentinskog agera te prostor nekolonijuskog agera unutrašnje Istre na kojemu su obitavale brojne peregrinske zajednice histarskog stanovništva, a koji je bio pod upravom kolonije Tergeste⁹. Zbog nedostatka nalaza za sada nije moguće sa sigurnošću utvrditi pod čiju je upravu pripadao taj prostor. U samom Žminju za sada nema tragova koji bi potvrdili kontinuitet naseljavanja od prapovijesti kroz antičko razdoblje, ali oskudni nalazi iz šire okolice govore o romanizaciji unutrašnjosti Istre. Posebice treba istaknuti dva epigrafska nalaza iz 1. st. pronađena jugoistočno od Žminja (kod sela Modrušani)¹⁰. Kontinuitet naseljenosti iz prapovijesti preko rimskog doba do srednjeg vijeka moguće je pratiti na lokalitetu sv. Foška. Arhitektonski elementi (antički prag kasnije ugrađen kao spolija u kasnoantički zid ispred pročelja crkve) i zidovi pronađeni na prostoru oko crkve sv. Foške ukazuju na to da je brežuljak

3 BEKIĆ, LUKA, 2008., 399-400; VIŠNJIĆ, JOSIP, 2009., 419-420; VIŠNJIĆ, JOSIP, 2010., 449-451; VIŠNJIĆ, JOSIP, 2016.

4 BRADARA, TATJANA, 2004.; MIHOVIĆ, KRISTINA, 2004.

5 ŠONJE, ANTE, 1976., 13; BURŠIĆ MATIJAŠIĆ, KLARA, 2008., 31.

6 BURŠIĆ MATIJAŠIĆ, KLARA, 2008., 32; BURŠIĆ MATIJAŠIĆ, KLARA, 2007., 324.

7 BURŠIĆ MATIJAŠIĆ, KLARA, 2008., 33; ŠONJE, ANTE, 1976., 13; MARUŠIĆ, BRANKO, 1963., 249.

8 STARAC, ALKA, 1999., 8-9; isto, 55.

9 MATIJAŠIĆ, ROBERT, 1988., 8; STARAC, ALKA, 1999., 117.

10 KRIŽMAN, MATE, 2008., 13-24.

2 Pogled na povijesnu jezgru s južne strane (foto: N. Nefat, 2007.)
View of the historic core from the south (photo: N. Nefat, 2007)

3 Jugoistočna renesansna kula kaštela (foto: N. Nefat, 2015.)
South-eastern Renaissance castle tower (photo: N. Nefat, 2015)

bio naseljen u razdoblju klasične antike¹¹. Premda o dataciji postojeće crkve na lokalitetu postoje različita mišljenja, prvu crkvu na lokalitetu sv. Foške pojedini istraživači dattiraju već u 6. stoljeće.¹² Izgradnja crkve u 6. stoljeću obilježava početak kristijanizacije Žminjskog područja koja će u potpunosti biti dovršena pokrštaivanjem doseljenog slavenskog stanovništva, najkasnije krajem 10. stoljeća.¹³

Rani srednji vijek donosi značajnu promjenu demografske i kulturne slike Žminjštine. Nakon avarskih i slavenskih prodora u Istru 599. – 611. godine u kojima su stradali prva crkva i naselje na lokalitetu sv. Foške¹⁴, prvi se val slavenskog stanovništva naseljava na Žminjštini već u 7. stoljeću na brežuljku kod crkve sv. Foške i postupno kristijanizira. Grobovi tog stanovništva iz 7. – 8. stoljeća pronađeni su na obližnjem lokalitetu Babina brajda¹⁵. Veliko starohrvatsko groblje na redove pronađeno 1954. godine na prostoru oko osnovne škole u Žminju, istočno od središnjeg brežuljka, datira se u 9. i 10. stoljeće, odnosno u razdoblje velike slavenske kolonizacije Istre koju provode franačke vlasti na neobrađenom zemljištu obalnih gradova.¹⁶ Proces kastrizacije, koji već od 4. i 5. stoljeća zahvaća Istru, u Žminju

11 MARUŠIĆ, BRANKO, 1963., 247-249; ŠONJE, ANTE, 1976., 17.

12 MARUŠIĆ, BRANKO, 1963., 247-249; ŠONJE, ANTE, 1976., 110-117; ŠONJE, ANTE, 1982., 87-89; JURKOVIĆ, MILJENKO, 2000., 173; LEVAK, MAURIZIO, 2008., 45-46.

13 MATIJAŠIĆ, ROBERT, 1995., 20.

14 MARUŠIĆ, BRANKO, 1963., 249; ŠONJE, ANTE, 1976., 110-117; ŠONJE, ANTE, 1982., 87-89; MATIJAŠIĆ, ROBERT, 1995., 9; BEKIĆ, LUKA, 2016., 16-17; LEVAK, MAURIZIO, 2008., 46.

15 MARUŠIĆ, BRANKO, 1984., 51; MARUŠIĆ, BRANKO, 1987., 93-96; MATIJAŠIĆ, ROBERT, 1995., 13, 16, 61; BEKIĆ, LUKA, 2016., 147.

16 BAČIĆ, BORIS, 1958., 77-91; ŠONJE, ANTE, 1976., 21-24; MARUŠIĆ, BRANKO, 1987., 88-91, 99-100; MATIJAŠIĆ, ROBERT, 1995., 16, 75; LEVAK, MAURIZIO, 2008., 48-50.

se manifestira u razdoblju ranoga srednjeg vijeka kada na središnjem brežuljku nastaje ranosrednjovjekovno naselje, potvrđeno nalazima ranosrednjovjekovne keramike¹⁷. Za sada nije još utvrđen precizniji okvir nastanka naselja jer su tragovi ranosrednjovjekovnog naselja uništeni kasnijim slojevima gradnje. Analogijama prema prostorno i vremenskim bliskim naseljima, poput Starog Gočana na Barbanštini¹⁸, može se pretpostavljati da se na vrhu brežuljka nalazilo utvrđeno naselje. Ovalna urbana shema sa središnjom uzdužnom ulicom u pravcu istok – zapad, čije podrijetlo pojedini istraživači traže u prapovijesnoj gradini, po mišljenju većine istraživača potječe iz ranosrednjovjekovnog razdoblja¹⁹. Sjeverni bedem ranosrednjovjekovnog kaštela, potvrđen arheološkim istraživanjem²⁰, nalazio se na rubu strme padine.

Žminj se tijekom cijeloga srednjeg vijeka razvija kao važna utvrda. Od 12. je stoljeća dio administrativne cjeline Istarske Knežije, koja od polovine 14. stoljeća postaje privatnim posjedom habsburške dinastije.²¹ Do kraja 14. stoljeća u obalnom dijelu Istre već je potpuno formiran mletački posjed. U crkvenom je smislu Žminj bio pod jurisdikcijom porečkog biskupa, zasigurno već od kraja 12. stoljeća, a vjerojatno već u 11. stoljeću. Crkva sv. Mihovila prvi se put spominje u ispravi pape Aleksandra III. iz 1178.

17 VIŠNJIĆ, JOSIP, 2010., 449-451; VIŠNJIĆ, JOSIP, 2016.

18 MATIJAŠIĆ, ROBERT, 1995., 116.

19 ŠONJE, ANTE, 1976., 71-73; MARUŠIĆ, BRANKO, 1987., 8-10; MOHOROVIČIĆ, ANDRIJA, 2004., 66; LEVAK, MAURIZIO, 2008., 44; BURŠIĆ MATIJAŠIĆ, KLARA, 2008., 32.

20 VIŠNJIĆ, JOSIP, 2009., 419-420.

21 BERTOŠA, MIROSLAV, 1995., 459-460, 757; DE FRANCESCHI, CAMILLO, 1964., 35-36.

4 Kapela sv. Trojstva, oslikana unutrašnjost (foto: N. Nefat, 2016.)
Chapel of the Holy Trinity, interior with wall paintings (photo: N. Nefat, 2016)

6 Bratovštinska crkva sv. Antuna Opata (foto: N. Nefat, 2005.)
Confraternity church of St. Anthony the Abbot (photo: N. Nefat, 2005)

godine kojom se porečkom biskupu Petru potvrđuju posjedovana dobra²².

Istovremeno s jačanjem Venecije u južnoj Istri raste i značaj Žminja kao posljednje utvrde prema mletačkim posjedima na jugu poluotoka. Novijim su istraživanjima pronađena dva razvojna sloja utvrde na središnjem platou

22 BENUSSI, BERNARDO, 1997., 153-154; BENUSSI, BERNARDO, 2004., p.II, 3,20 i 3,42; ZJACIĆ, MIRKO, 1973., 33-104; KRIŽMAN, MATE, 2008., 27-38.

5 Župna crkva sv. Mihovila i župni dvor (foto: N. Nefat, 2010.)
Confraternity church of St. Anthony the Abbot (photo: N. Nefat, 2005)

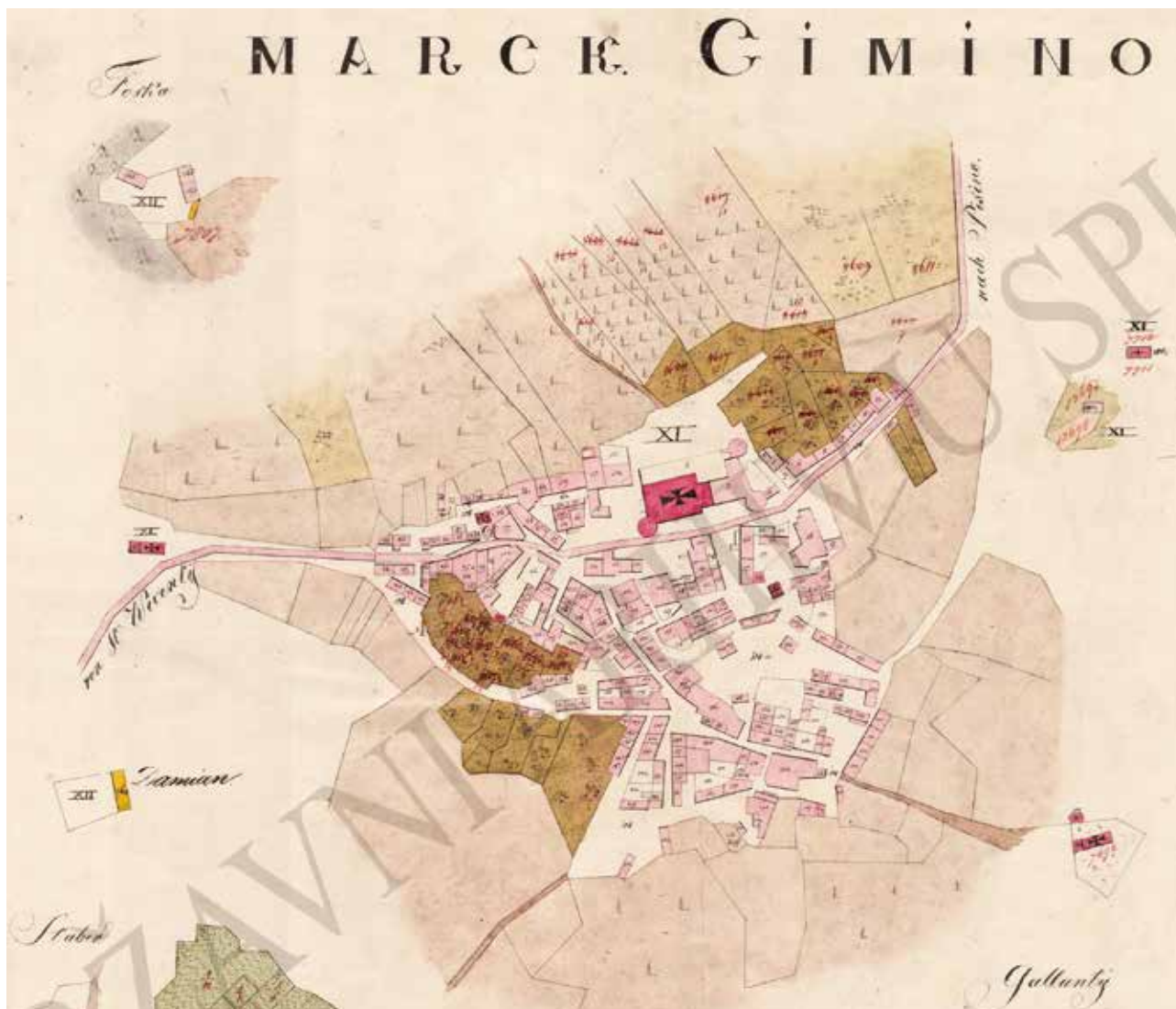
7 Crtež J. W. von Valvasora objavljen 1689.
Drawing by J. W. von Valvasor published in 1689

naselja²³. Starija faza iz vremena 10. – 14. stoljeća potvrđena je pronalaskom srednjovjekovnog sjevernog bedema te bogatim keramičkim i numizmatičkim nalazima. U razdoblju 13. i 14. stoljeća raznovrsniji i skupocjeniji keramički nalazi i drugi luksuzni predmeti ukazuju na značajan import s područja srednje i sjeverne Italije i Španjolske, što govori o naručiteljima i korisnicima kaštela.²⁴ To razdoblje pripada „kulminacionom razdoblju u razvoju srednjovjekovnih urbanih formacija u Istri“ i jačanju komunalne i gospodarske autonomije.²⁵ Od kraja 14. i početka 15. stoljeća na istom se mjestu gradi novi kaštel, proširen prema sjeveru. Vrijeme gradnje kasnosrednjovjekovnog kaštela

23 BEKIĆ, LUKA, 2008., 400-401; VIŠNJIĆ, JOSIP, 2009., 419-420; VIŠNJIĆ, JOSIP, 2010., 449-451; VIŠNJIĆ, JOSIP, 2016.

24 BEKIĆ, LUKA, 2008., 400-401; VIŠNJIĆ, JOSIP, 2009., 419-420; VIŠNJIĆ, JOSIP, 2010., 449-451.

25 PRELOG, MILAN, 1991., 16.

8 Žminj na katastru Franje I. iz 1820. (izvor: Državni arhiv Split)
 Žminj on the cadastral map of Francis I, 1820 (source: State Archives in Split)

podudara se s procesom konsolidacije istarskog mletačkog teritorija. Novi je kaštel kvadratnog tlocrta prema sjeverozapadu vjerojatno imao jednu četvrtastu kulu. Južni mu se potez prostirao duž današnjeg južnog pročelja barokne župne crkve. Zvonik je u srednjem vijeku također imao obrambenu funkciju te je moguće da se radi o kuli iz ranije gradbene faze.²⁶ Grbovi obitelji Habsburg, Walsee i Devinskih grofova, ugrađeni u donji dio zvonika, daju kronološki okvir za izgradnju južnog poteza zidina žminjskog kaštela u vrijeme uprave obitelji Walsee, točnije Ramberta II. Walsee (1407. – 1435.) nad Pazinskom Knežijom. Vrijeme je to intenzivnih pljačkaških upada mletačkih trupa na područje Knežije i sukoba oko podjele negdašnjih akvilejskih posjeda u Istri između rimsko-njemačkog cara i hrvatsko-ugarskog

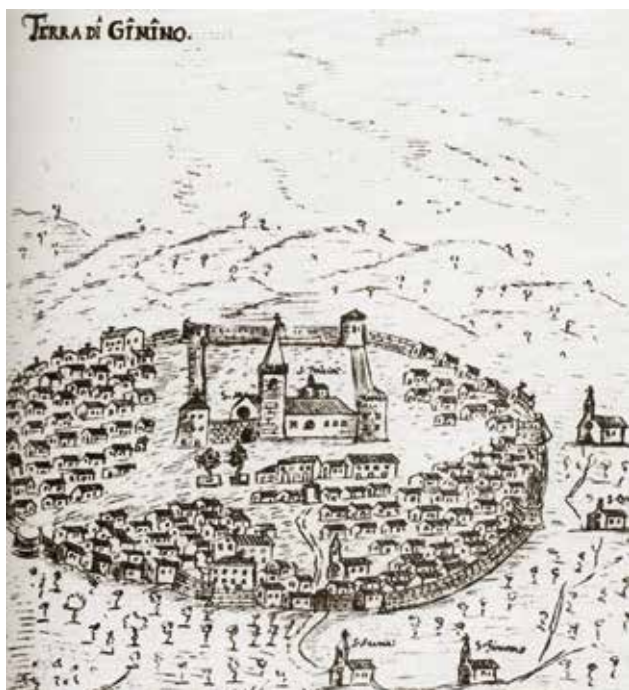
kralja Sigismunda Luksemburgovca i Mletačke Republike.²⁷ U posljednjoj četvrtini 15. stoljeća, u vrijeme pazinskog kapetana Nikole Raubera, zbog učestalih turskih upada na prostor Istre i Furlanije (1476. – 1478.), kaštel se po nalogu cara Fridriha III. Habsburškog²⁸ ojačava gradnjom kružnih renesansnih kula ukošenog donjeg dijela na jugoistočnom, sjeveroistočnom i sjeverozapadnom uglu, od kojih je do danas sačuvana samo jugoistočna kula (sl. 3). Kaštel je pretrpio znatna oštećenja tijekom mletačkog osvajanja Žminja 1617. i 1618. godine na kraju Uskočkog rata (1615. – 1618.)²⁹, ali su bedemi i kule zasigurno obnovljeni jer ih

27 DE FRANCESCHI, CAMILLO, 1964., 47.

28 DE FRANCESCHI, CAMILLO, 1964., 57; BERTOŠA, MIROSLAV, 1995., 61-64; ŠONJE, ANTE, 1976., 73-74.

29 BENUSSI, BERNARDO, 1997., 313-322; BERTOŠA, MIROSLAV, 1995., 307-329, 401.

26 ŠONJE, ANTE, 1976., 74; NEFAT, NATAŠA, 1999., 10-11.

9 Prikaz Žminja na crtežu Prospera Petronija iz 1681.
Žminj on a drawing by Prosper Petronius, 1681

kao takve prikazuju crtež Prospera Petronija iz 1681.³⁰ i J. W. von Valvasora iz 1689. godine.³¹ Jugozapadna kula srušena je tijekom druge faze baroknog produljenja crkve početkom 18. stoljeća, a sjeveroistočna kula srušena je nakon Drugoga svjetskog rata.

Pitanje smještaja prve župne crkve sv. Mihovila i dalje je otvoreno. Prilikom istraživanja sjeverno od barokne crkve, na poziciji kasnije SZ kule kaštela pronađeni su temelji zidova građevine s istočnim zidom polukružnog tlocrta. Josip Višnjić tumači te ostatke kao moguću stariju župnu crkvu iz faze 11. – 14. stoljeća, srušenu radi izgradnje sjeverozapadne kule i proširenja kaštela krajem 14. stoljeća, kada je mogla biti izgrađena nova gotička crkva na mjestu današnjega središnjeg crkvenog broda.³² Prije tih istraživanja smatralo se da je današnja crkva romanička ili gotička građevina.³³ Tragovi ranijih faza župne crkve uništeni su tijekom barokizacije crkve u 17. i 18. stoljeću. Unutar kaštela izgrađena je i kapela sv. Trojstva 1471. godine, vjerojatno u funkciji dvorske kapele, te oslikana zidnim slikama koruške provenijencije³⁴ koje svjedoče o kulturnim vezama s alpskim prostorom i vjerojatno o podrijetlu naručitelja (sl. 4). Postojeća župna crkva sv. Mihovila barokna je građevina izgrađena kao jednobrodna crkva s dva para donatorskih

30 PETRONIO, PROSPERO, 1968., 245-246.

31 SUŠIĆ, ZVONIMIR, 1970., 69-87.

32 VIŠNJIĆ, JOSIP, 2010., 449-451; VIŠNJIĆ, JOSIP, 2016.

33 ŠONJE, ANTE, 1976., 25, 100; ŠONJE, ANTE, 1982., 194.

34 FUČIĆ, BRANKO, 1963., 14; ŠONJE, ANTE, 1976., 96-98; ŠONJE, ANTE, 1982., 194; BISTROVIĆ, ŽELJKO, 2011., 195.

10 Pogled na zgradu Općine i ljekarne 1930. (izvor: Povijesni i pomorski muzej Istre, PPMI-F-2297)

View of the Municipality and Pharmacy building, 1930 (source: Historical and Maritime Museum of Istria, PPMI-F-2297)

kapela 1632. – 1635. te produljena još jednim parom kapela početkom 18. stoljeća (dovršena 1717.).³⁵ (sl. 5) Prilikom proširenja crkve prema zapadu srušena je jugozapadna kružna kula kaštela, ali nije poznato je li sjeverozapadna kula također stradala u istom građevinskom zamahu ili krajem 19. stoljeća prilikom izgradnje novoga župnog dvora.

Značajan srednjovjekovni spomenik je bratovštinska kapela sv. Antuna Opata iz 1381. s potpuno očuvanom oslikanom unutrašnjošću, djelom majstora iz mletačkog kulturnog kruga, s mogućim utjecajima sienskog slikarstva.³⁶ (sl. 6) Naslikani grbovi Devinskih grofova i Habsburga smještaju kapelu u vrijeme blisko gradnji kasnosrednjovjekovnog kaštela. Svi navedeni nalazi s kulturološkog su aspekta vrlo značajni jer svjedoče o dugom kontinuitetu naseljavanja mjesta, te o dugom trajanju kulturnog mjesta u središtu naselja.

Unutar naselja i u neposrednoj okolici uz puteve postojale su brojne crkve (sv. Sebastijana, sveta Tri Kralja, svete Marije, sv. Jerolima, sv. Dominika, sv. Katarine, sv. Sabe, sv. Sergeja)³⁷, srušene uglavnom tijekom 18. i 19. stoljeća. Na južnom ulazu u mjesto još uvijek stoji crkva sv. Bartula iz 16. stoljeća³⁸ koja je do druge polovine 20. st. imala lopicu na pročelju, a na sjevernom ulazu u mjesto posjetitelje dočekuje barokna skulpturalna grupa Kalvarije.³⁹ Južno od mjesta i danas stoji ruševna romanička crkva sv. Jakova⁴⁰,

35 ŠONJE, ANTE, 1976., 98-106; MARKOVIĆ, VLADIMIR, 2004., 20-28; NEFAT, NATAŠA, 1999., 10-11.

36 FUČIĆ, BRANKO, 1963., 18, katalog 9; ŠONJE, ANTE, 1976., 91-95; ŠONJE, ANTE, 1982., 190-191; BISTROVIĆ, ŽELJKO, 2011., 192-195.

37 ŠONJE, ANTE, 1976., 106-109; ORBANIĆ, ELVIS; ULJANČIĆ VEKIĆ, ELENA, 2008., 39-62.

38 ŠONJE, ANTE, 1976., 107; ORBANIĆ, ELVIS; ULJANČIĆ VEKIĆ, ELENA, 2008., 48-52.

39 MARKOVIĆ, PREDRAG; MATEJČIĆ, IVAN; TULIĆ, DAMIR, 2017., 284-286.

40 ŠONJE, ANTE, 1976., 108; ORBANIĆ, ELVIS; ULJANČIĆ VEKIĆ, ELENA, 2008., 54.

11 Pogled na povijesnu jezgru sa sjeveroistoka i zapadna strana župnog trga (izvor: Povijesni i pomorski muzej Istre, PPMI-R-1140)
View of the historical core from the northeast, with western side of the parish square (source: Historical and Maritime Museum of Istria, PPMI-R-1140)

a na groblju se nalazi crkva sv. Križa (vjerojatno iz 16. st.) s baroknom kosturnicom⁴¹.

Urbana matrica naselja grupiranog u blokovima oko župne crkve sv. Mihovila i kaštela na središnjem platou, s dugačkom uzdužnom ulicom u pravcu istok – zapad i ulicom koja se od središnjeg brežuljka spušta prema jugu i jugoistoku ukazuje na srednjovjekovno podrijetlo. Unatoč pretpostavkama nekih istraživača o postojanju vanjskog prstena bedema⁴², temeljenima na prikazima Valvasora (sl. 7) i Prospera Petronija iz 1680-ih godina, nema tragova fortifikacija u donjim dijelovima naselja. Duži paralelni ulični nizovi manjih stambenih jedinica, zabilježeni na katastru Franje I. iz 1820.⁴³ (sl. 8), a danas samo djelomično vidljivi

41 ŠONJE, ANTE, 1976., 108-109; ORBANIĆ, ELVIS; ULJANČIĆ VEKIĆ, ELENA, 2008., 44-46, 52.

42 ŠONJE, ANTE, 1976., 73-74; FOSCAN, LUIGI, 1992., 193-194.

43 HR-DAPA-862/1.1. (IT-ASTS-F640255 i IT-ASTS-F640256), Catasto franceschino, Elaborati, 1818-1840., DVD 08-ZM-55-58.

12 Župna kuća i sjeverna strana trga nakon bombardiranja (izvor: B. Orbanić)

Parish house and northern side of the square after the bombing (source: B. Orbanić)

13 Javna cisterna i blok zgrada jugoistočno od župne crkve nakon bombardiranja (izvor: Povijesni i pomorski muzej Istre, PPMI-F-50_IV)

Public cistern and block of buildings southeast of parish church after the bombing (source: Historical and Maritime Museum of Istria, PPMI-F-50_IV)

14 Blok zgrada južno od Općinske zgrade (izvor: B. Orbanić)

Block of buildings south of the Municipality building (source: B. Orbanić)

15 Šuma na mjestu srušenog bloka južno od zgrade Općine (foto: B. Nefat, 2016.)

Forest on the site of a demolished block south of the Municipality building (photo: B. Nefat, 2016)

17 Zapadno pročelje bivše zgrade Općine i ljekarne, kasnije Zadrugnog doma (foto: B. Nefat, 2016.)

Western façade of the former Municipality and Pharmacy building, later Cooperative Centre (photo: B. Nefat, 2016)

na terenu zapadno od crkve sv. Antuna, govore o srednjovjekovnom podrijetlu. Južno od župne crkve nalazila se gradska loža i fontik, tj. zgrada u kojoj su bila sakupljana davanja za pazinskog grofa (Petronio je naziva *Suffichia*)⁴⁴. Premda shematski, prikaz na Petronijevom crtežu iz 1681. (sl. 9) prikazuje zgradu s nizom polukružnih otvora u prizemlju na južnoj strani, što daje naslutiti da je ta građevina možda i starija od 17. stoljeća. Nedavno su istraživanja južnog pročelja postojeće zgrade na južnoj strani župnog trga otkrila zazidane polukružne lukove lože unutar korpusa zgrade znatno izmijenjene rekonstrukcijama u 19. i 20. stoljeću. Premda veličina kuća u jezgri daje naslutiti da je barem dio graditeljskog fonda nastao tijekom srednjovjekovnog razdoblja, bolje je sačuvana stambena arhitektura iz razdoblja od 17. do 19. stoljeća, osobito duž glavne ulice od kaštela prema istoku te od župnog trga prema jugu. Od

44 PETRONIO, PROSPERO, 1968., 245-246; ŠONJE, ANTE, 1976., 75.

16 Prorijeđena zapadna strana župnog trga (foto: N. Nefat, 2010.)

Sparse western side of the parish square (photo: N. Nefat, 2010)

kasnosrednjovjekovnog i renesansnog graditeljskog fonda danas nije sačuvano gotovo ništa (osim tzv. „renesansne kuće“ s reljefnim prikazom sv. Ignacija Loyole u južnom dijelu naselja⁴⁵). Kontinuitet života i gradnje u povijesnom naselju izbrisao je starije srednjovjekovne slojeve gradnje.

Povijesni izvori poput pazinskih urbara i katastika iz 16. stoljeća te kasniji izvori poput matičnih knjiga govore o stalnom demografskom rastu Žminja i stabilnoj gospodarskoj situaciji, dok je ostatak Istre proživljavao stoljeća najveće depopulacije uslijed epidemija kuge, malarije i loše gospodarske politike.⁴⁶ U 19. stoljeću Žminj je živo naselje koje se postupno širi izvan okvira povijesne jezgre, a manje se prostorne jedinice objedinjavaju unutar blokova u veće stambeno-gospodarske sklopove koji imaju i vlastite cisterne. Duž glavne gradske ulice u smjeru istok – zapad i tzv. Štrade u pravcu sjever – jug gradi se niz reprezentativnijih gradskih kuća. Od početka 19. stoljeća na južnoj strani župnog trga nalazi se sjedište općine, koje će tu i ostati do druge polovine 20. stoljeća⁴⁷. Koncem 19. stoljeća sklop starijih građevina je obnovljen u historicističkim oblicima (sl. 10). U istom bloku nalazila se ljekarna u kojoj je od 1936. godine otvoreno gradsko kino⁴⁸. Na sjevernoj strani župnog trga, na mjestu starijeg stambenog sklopa, izgrađena je 1874. reprezentativna dvokatnica župne kuće⁴⁹, a zapadna strana trga zatvorena je gradskim kućama tako da je ispred pročelja župne crkve oblikovan omanji trg historicističkih karakteristika (sl. 11). Prostor sjeverno od župne

45 ŠONJE, ANTE, 1976., 75-76.

46 BRATULIĆ, VJEKOSLAV, 1963.-1964., 141-204; BRATULIĆ, VJEKOSLAV, 1964.-1965., 247-290; ZJAČIĆ, MIRKO, 1973., 33-104; DE FRANCESCHI, CAMILLO, 1964., 64.

47 ŠONJE, ANTE, 1976., 60; ORBANIĆ, JOSIP; KONTESTABILE ROVIS, MIRJANA, 2008., 197.

48 NIKOČEVIĆ, LIDIJA, 2008., 98.

49 HR-DAPA-27, fond Kotarsko poglavarstvo u Pazinu, 1868.-1918., kut. 12, 1873., H/4, No. 83, 10. Marzo 1873.; Isto, No. 245, 2. Novembre 1872.

18 Nova zgrada na mjestu srušenog bloka (fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci, foto: M. Štrk, 1974.)

New building on the site of a demolished block (photo library of the Conservation Department in Rijeka, photo: M. Štrk, 1974)

crkve definitivno je uređen kao park krajem 19. stoljeća. U istom je razdoblju južno od župne crkve izgrađena velika javna cisterna, sačuvana do danas. Od 1822. pa sve do rušenja u Drugom svjetskom ratu u istočnom je krilu kaštela između dviju kula djelovala škola⁵⁰.

Povijesna jezgra Žminja dočekala je Drugi svjetski rat kao živo, gusto naseljeno i uređeno tkivo urbanih obilježja. U bombardiranju njemačkih zračnih snaga 1943.⁵¹ uništeni su cijeli gradski blokovi, osobito u južnom dijelu naselja (sl. 12, 13, 14). Rane nastale u gradskom tkivu do danas nisu sanirane. Prostor nekadašnjeg gusto zbijenog stambenog bloka južno od općinske zgrade je pošumljen (sl. 15). Stabla su u međuvremenu visinom prerasla sve građevine u okolišu, ali prostor nikada nije zaživio kao park. Revitalizacija te zone otežana je i neriješenim imovinsko-pravnim pitanjima. Župni je trg nakon obnove u potpunosti izgubio reprezentativni karakter središnjeg urbanog prostora: župna je kuća srušena gotovo do temelja, da bi je nakon obnove zamijenila niska i neugledna jednokatnica. Rušenjem kuća na zapadnoj strani župnog trga otvorio se pogled na neugledna pročelja u nekadašnjoj sporednoj ulici. (sl. 16) Stup za zastavu zamijenilo je stablo ladonje koje djelomično sprječava vizuru prema župnoj crkvi. Na istočnoj strani parka uz župnu crkvu srušene su sjeveroistočna kula kaštela i

50 ŠONJE, ANTE, 1976., 41.

51 ŠONJE, ANTE, 1976., 62.

zgrada škole. Pogrešna obnova 1940-ih i 1950-ih godina u duhu „modernizma“ koji je trebao simbolizirati napredak i prekid veza s tradicijom poraženih ideologija i režima, devastirala je i ono malo sačuvanih povijesnih građevina koje nisu uništene u bombardiranju. U neposrednom je poraću zgrada Općine i ljekarne pretvorena u Zadružni dom (sl. 17). Postupno iseljavanje javnih funkcija iz središta (općina, škola, pošta i trgovine preseljene su na rub povijesne jezgre) dovelo je do depopulacije i napuštanja jezgre. Prazne su površine pretvorene u parkirališta ili zapuštene. Urbano je tkivo prorijeđeno, trgovi su izgubili fokus, a povijesne veze među blokovima su prekinute. U poslijeratnoj obnovi nerijetko su zanemarivane granice povijesnih blokova, parcela, pa i raster ulica. Premda su mnoge kuće unatoč velikim oštećenjima po današnjim mjerilima mogle biti obnovljene, na odluku o njihovom potpunom uklanjanju utjecali su vlasnički status (pitanje optantske imovine), ali i kronični nedostatak materijala za obnovu u neposrednom poraću. Arhitektonska obilježja novih zgrada nisu tipološki niti materijalom usklađena s urbanom tipologijom povijesnog naselja (sl. 18). Kulturno- povijesna cjelina Žminja zaštićena je rješenjem Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture Rijeka 1973. godine, ali donošenje tog akta nije imalo nikakvog stvarnog učinka na njeno očuvanje. Konačni udarac očuvanju povijesnog ambijenta zadan je donošenjem nesretnog Zakona o postupanju s nezakonito izgrađenim građevinama 2012. godine⁵², čime je prihvaćeno zatečeno stanje u prostoru.

ZA KOGA OBNAVLJATI I KAKO?

Pitanje obnove i revitalizacije povijesnih jezgri neminovno je vezano za demografska kretanja. Stoga je ključno pitanje: tko je korisnik naslijeđenih povijesnih urbanih i arhitektonskih cjelina? Problem urbanih naselja u Istri koja ostaju bez svog stanovništva, što za posljedicu ima propadanje graditeljskog fonda i održavanja arhitektonskih cjelina, uočen je prije više od pola stoljeća, ali je i danas više nego aktualan.⁵³ Milan Prelog je zorno obrazložio kako „naselje iz kojega bespovratno otječe njegovo stanovništvo neminovno umire poput organizma koji nezadrživo krvvari.“⁵⁴ Propadanje manjih gradova uslijed demografskog odljeva kao posljedice rasta velikih gradova i intenzivne industrijalizacije u kojoj manje sredine ne uspijevaju pratiti suvremenu gospodarsku dinamiku poznato je u širem europskom kontekstu još od 19. stoljeća. Opasnost tih procesa prepoznata je na globalnoj razini u zaključcima Međunarodnog simpozija o konzervaciji manjih povijesnih gradova 1975.

52 Zakon o postupanju s nezakonito izgrađenim građevinama, Narodne novine 86/12 i 143/13, <https://www.zakon.hr/z/486/Zakon-o-postupanju-s-nezakonito-izgra%C4%91enim-zgradama> (18. 06. 2017.).

53 PRELOG, MILAN, 1991., 13-24.

54 Isto, 13.

19 Povijesni arhitektonski sklop 1950-ih godina (izvor: Povijesni i pomorski muzej Istre, PPMI-50356)
 Historical architectural complex in the 1950s (source: Historical and Maritime Museum of Istria, PPMI-50356)

20 Isti sklop nakon „obnove“ (foto: B. Nefat, 2016.)
 The same complex after »reconstruction« (photo: B. Nefat, 2016)

godine.⁵⁵ Žminj je sve do druge polovine 20. stoljeća imao stabilnu demografsku sliku, ali su se posljedice intenzivne industrijalizacije i planirane državne ekonomije druge polovine stoljeća odrazile na odumiranje tradicionalne ekonomije temeljene na poljoprivrednoj proizvodnji, maloj trgovini i obrtu. Unatoč padu, te su gospodarske grane i danas ključne za lokalnu privredu, dok je razvoj turizma u Žminju tek u povojima.

Ovaj nas uvod dovodi do pitanja „Za koga obnavljati?“, u situaciji kada ni lokalna zajednica niti općinske vlasti desetljećima ne prepoznaju vrijednost graditeljskog naslijeđa. Povijesni se ambijent doživljava kao prepreka u razvoju i osiguravanju suvremenih uvjeta stanovanja i poslovanja. S turističkog aspekta povijesni ambijent Žminja još nije dovoljno atraktivan za privlačenje većih investicija. Gospodarske su aktivnosti zbog veće pristupačnosti i boljih uvjeta poslovanja izmještene na rub naselja, dok je povijesna jezgra poprimila gotovo u potpunosti rezidencijalni karakter. Međutim, sjećanje na predratni Žminj još je uvijek živo. Stanovnici se sjećaju gdje je bio postolar, mesar, urar, ljekarna, telegraf, gdje su se okupljali i gdje se odlazilo u kino i na ples. Anketa provedena krajem 2016. godine pokazala je da i danas stanovnici imaju potrebu za takvim sadržajima u samom središtu mjesta.

Stoga se legitimno postavljaju pitanja: kako stvoriti nove prostore za potrebe raznovrsnih sadržaja unutar povijesne jezgre? Interpolirati nove građevine ili na ispražnjenim površinama formirati uređene javne prostore? U kojem obliku interpolirati? Primjenjivati faksimilnu obnovu ili ostaviti trag našeg doba? Na koji način rješavati pitanje prometa i parkiranja? Prihvatiti posljedice loše obnove i ozakonjene

55 Resolutions of the International Symposium on the Conservation of Smaller Historical Towns at the 4th ICOMOS General Assembly (1975), www.icomos.org/en/charters-and-texts/180-articles-en-francais/charters-et-normes/384-resolutions-of-the-international-symposium (26. 05. 2017.).

nezakonite gradnje ili urbanističko-arhitektonskim intervencijama pokušati redizajnirati prostor? To su pitanja s kojima se konzervatori svakodnevno susreću u praksi u kulturno-povijesnim cjelinama.

Vodeći se jednim od temeljnih načela konzervatorske prakse koje prevladava još od kraja 19. stoljeća: „konzervirati, a ne restaurirati“⁵⁶, mogli bismo zaključiti da je prihvaćanje postojećeg stanja legitimno s konzervatorskog aspekta jer se na taj način valoriziraju svi povijesni slojevi spomeničke cjeline, uključujući i povijesne tragove razaranja. Ali, što ako prihvaćanje stanja koje je posljedica razaranja i zapuštanja vodi dublje u degradacijske procese te u konačnici do nestanka svih spomeničkih obilježja naselja? Hoće li konačni rezultat biti zamjena punog, izgrađenog urbanog prostora praznim neizgrađenim prostorom oko kojega nastaju nova naselja, odnosno potpuna „dezurbanizacija“⁵⁷? Nije rijedak slučaj da je dugoročno zapuštanje devastiranih prostora stvorilo neke lažne slike urbanog prostora koje se u ime očuvanja neke lažne povijesne vrijednosti, primjerice parka na mjestu srušenog bloka, širine neke ulice ili trga, opire bilo kakvoj promjeni⁵⁸.

Ta je krilatica nastala prije strašnih devastacija Europe tijekom dvaju svjetskih ratova. Poslijeratno je iskustvo pokazalo da su rehabilitacija građevina i blokova, interpolacije, pa čak i faksimilna rekonstrukcija i anastilozna povijesnih građevina (primjerice u Ypresu i Arrasu nakon Prvog svjetskog rata⁵⁹, Varšavi, Dresdenu⁶⁰, Berlinu i drugim europ-

56 DVOŘÁK, MAX, 2016., 19, 57, bilj.11; BOITO, CAMILLO, 2013., 245-275; BRANDI, CESARE, 2007., 88-92; ŠPIKIĆ, MARKO, 2006., 99-102, 277-286.

57 PRELOG, MILAN, 1991., 31.

58 Povijesna jezgra Pule, devastirana savezničkim bombardiranjem 1944.-1945., ilustrativan je primjer takvog pristupa; DVOŘÁK, MAX, 2016., 66, 57, bilj. 32.

59 DVOŘÁK, MAX, 2016., 82, bilj. 51.

60 Crkva Fraunekirche i okolna četvrt Neumarkt u Dresdenu rekonstruirani su u povijesnim oblicima 2005. – 2008. godine, čak 60 godina nakon rušenja, ali ne bez brojnih kritika.

21 Primjer stihijske dogradnje i nadogradnje na povijesni arhitektonski sklop (foto: B. Nefat, 2016.)

Example of uncontrolled additions to the historical architectural complex (photo: B. Nefat, 2016)

22 Rijedak primjer konzervatorski ispravno obnovljene povijesne zgrade (foto: B. Nefat, 2016.)

Rare example of properly restored historic building from the conservation standpoint (photo: B. Nefat, 2016)

skim gradovima nakon Drugog svjetskog rata, ili u Vukovaru i Mostaru u novijoj povijesti) omogućila povratak života u ratom opustošena naselja. Sličan pristup primijenjen je u rekonstrukciji potresima pogođene Furlanije 1976. (primjerice Gemona i San Daniele del Friuli), a primjenjuje se i danas u srednjoj Italiji (Emilia Romagna, Abruzzo). Važnost obnove ratom razrušenih spomenika naglašena je i u ICOMOS-ovoj Dresdenskoj povelji iz 1982. godine kojom se ističe „veliki kulturološki utjecaj koji se ostvaruje tamo gdje se zaštita i pažljiva obnova spomenika susreću s pokušajima da se obnovi njihov utjecaj i potakne njihovo razumijevanje, te tamo gdje se postojeći spomenici skladno dopunjavaju novim građevinama koje poštuju i naglašavaju tipične urbane cjeline i njihov prirodni okoliš“⁶¹. U konzervatorskoj je praksi usvojena mogućnost interpolacija u obnovi ratom ili prirodnim nepogodama opustošenih povijesnih cjelina, ali se pritom sve sudionike u tom procesu poziva na poštivanje povijesnog mjerila povijesne cjeline, dimenzija, specifičnih obilježja ambijenta.⁶² Interpolacija otvara niz pitanja o odnosu novog i starog, zadovoljavanju suvremenih potreba života, autentičnosti povijesnih urbanih cjelina i krajolika.⁶³ Anastilozna, faksimilna ili stilska/tipološka rekonstrukcija građevina, posebice u povijesnim cjelinama manjeg mjerila, može osigurati zadržavanje ambijentalnih karakteristika naselja, ali ako se ne provodi precizno i s mjerom rezultat može biti karikaturalna kopija originala.⁶⁴ No, primjere suprotne prakse rekonstrukcije u modernim arhitektonskim formama možemo vidjeti diljem Europe

(primjerice Berlin, Rotterdam, Frankfurt, Brest⁶⁵, Concordia sulla Secchia u Emiliji Romagnu nakon potresa 2012.). O različitim modelima rekonstrukcije devastiranih cjelina i danas se u europskoj konzervatorskoj i urbanističkoj praksi vode polemike.⁶⁶ Prostorni konflikti nove izgradnje (interpolacije) i povijesnog urbanog tkiva proizlaze ponajviše iz neusklađenog mjerila veličine i visine nove gradnje, primjene suvremenog arhitektonskog rječnika, konflikta tzv. „tradicionalnih“ građevinskih materijala i formi, ali i nesklada između novih sadržaja i povijesnog prostora.⁶⁷

Proces sukobljavanja novog urbanizma i „starih“ urbanističkih i prostornih oblika nije obilježje samo našeg vremena, već je zabilježen diljem Europe još od 19. stoljeća. U istarskom je prostoru još krajem 1960-ih godina zabilježeno simultano odvijanje procesa „intenzivne izgradnje i masovnog propadanja starijeg građevinskog inventara“, sudar „urbanizacije i dezurbanizacije“ te stvaranje novih magistralnih pravaca nauštrb povijesnih komunikacija.⁶⁸ Ti su procesi zabilježeni u Žminju već 1960-ih i 1970-ih godina, a traju i danas. Zorno o tome svjedoče trase nove magistralne ceste „istarskog ipsilona“ umetnute u agrarni krajobraz ne poštujući povijesne prometne pravce i geomorfološke oblike, te nove industrijske zone i kamenolomi u negdašnjem agrarnom okolišu naselja.

Žminjska je povijesna jezgra upravo ona sredina kod koje se mogu razmatrati prednosti i mane obaju navedenih konzervatorskih pristupa. Unatoč degradacijskim procesima kroz drugu polovinu 20. stoljeća Žminj je zadržao urbani

61 „Declaration of Dresden on the „Reconstruction of Monuments Destroyed by War“ 1982“ ICOMOS, <http://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/184-the-declaration-of-dresden> (26. 05. 2017.) (prijevod autorice).

62 PRELOG, MILAN, 1991., 39; BRANDI, CESARE, 2007., 188-191.

63 DVOŘÁK, MAX, 2016., 104-105, bilj. 85; BRANDI, CESARE, 2007., 61-67, 88-91, 181-183; 188-191; ŠPIKIĆ, MARKO, 2006., 394-396.

64 FEILDEN M., BERNARD, 1982., 245-255.

65 RUDOLPH, C. NICOLE, 2015., 19-20.

66 DVOŘÁK, MAX, 2016., 81-82, bilj. 51; FEILDEN M., BERNARD, 1982., 252-364; LEICK, ROMAIN; SCHREIBER, MATTHIAS; STOLDT, HANS-ULRICH, 2010., <http://www.spiegel.de/international/germany/out-of-the-ashes-a-new-look-at-germany-s-postwar-reconstruction-a-702856.html>.

67 PRELOG, MILAN, 1991., 36-38; DVOŘÁK, MAX, 2016., 65-69, 104-105, bilj. 85.

68 PRELOG, MILAN, 1991., 31.

23 Povijesni sklop u južnom dijelu Žminja prije obnove (foto: N. Nefat, 2004.)
Historical complex in the southern part of Žminj prior to reconstruction (photo: N. Nefat, 2004)

24 Isti povijesni sklop nakon obnove (foto: B. Nefat, 2016.)
The same historical complex after reconstruction (photo: B. Nefat, 2016)

karakter naselja, a to je polazište za buduće projekte obnove i revitalizacije. Međutim, očišćene urbane površine nisu dobile nikakvu novu vrijednost u smislu kvalitetnog urbanog prostora, a značajno je degradiran povijesni ambijent cjeline. Individualna izgradnja „modernim“ arhitektonskim izričajem, primjenom građevnih materijala i morfoloških elemenata suvremene arhitekture (betonski balkoni, dugačke terase i uglovni balkoni, ravni krovovi, predimenzionirani otvori) te unošenjem novih proporcija građevina nije donijela nove arhitektonske vrijednosti u ambijentu, već je stvarajući prostorne konflikte pojačala dojam degradacije povijesnog prostora (sl. 19, 20). Prelog je takve forme nazvao „karikaturom suvremene arhitekture“⁶⁹. Prema analogiji, imitacije tradicionalnih formi u suvremenim građevnim materijalima koje stvaraju lažnu scenografiju (betonske balustrade, multiplicirani baladuri, pseudostilski prozorski otvori) mogle bi se nazvati „karikaturom tradicijske arhitekture“ (sl. 21) Malobrojni primjeri tipološke obnove u žminjskoj su se sredini pokazali najmanje štetnim rješenjem jer je na pojedinim mikrolokacijama obnovom koja poštuje obilježja ambijenta i značajke tradicijske arhitekture očuvana ambijentalnost prostora (sl. 22). Značajan čimbenik u privlačenju turista upravo je očuvanost ambijentalnih obilježja naselja.

Istra nakon stagnacije 1990-ih godina posljednja tri desetljeća ponovno proživljava svojevrsnu „turističku renesansu“, a upravo se taj sektor promovira kao glavni čimbenik „razvitka“ i garancija za preživljavanje postojećih naselja. Taj je fenomen još krajem 1960-ih godina uočio Milan Prelog⁷⁰ (ne samo za Istru, već i za cijeli jadranski prostor), upozorivši na sve moguće negativne posljedice na

očuvanje povijesnih cjelina. Iskustvo posljednjih nekoliko desetljeća pokazalo je da obnova zaštićenih urbanističkih cjelina samo za potrebe turizma, ne vodeći računa o potrebama lokalnog stanovništva, dovodi do alijenacije lokalne zajednice od svoje baštine i potiče procese iseljavanja. Prividno zadržavanje stanovnika i posjetitelja u vršnim razdobljima turističke sezone u Istri samo zamagluje nimalo blistavu sliku istarske urbane stvarnosti. Dugoročno takav pristup vodi do napuštanja gradova i njihovog polaganog propadanja, unatoč zaradi od turizma.

Intenzivan razvoj turističkih djelatnosti u malim sredinama svojevrsan je dvosjekli mač. S jedne strane one potiču dolazak novih posjetitelja i (povremenih) stanovnika. Istovremeno su one vrlo isključive jer toleriraju i potiču samo pojedine gospodarske grane (ugostiteljstvo, malu trgovinu) i kulturne aktivnosti, dok se djelatnosti od životne važnosti za održavanje domicilnog stanovništva poput poljoprivrede, male industrije, obrta i posebice stočarstva, isključuju iz života malih gradova kao bučne i prljave. Svjedočimo tako paradoksalnim pojavama u naseljima koja su nastala i održala se kao središta šireg agrarnog prostora (primjerice Marčana, Svetvinčenat, Bale, Motovun, Oprtalj) gdje se zabranjuje držanje i uzgoj domaćih životinja, a gospodarske se zgrade i kompleksi (*korte*, *stancije*) pretvaraju u kuće za odmor s obveznim bazenom, teniskim igralištem i sličnim sadržajima. Kroz te procese ubrzano se degradira preostala tradicijska graditeljska baština, a pred lažnom slikom iz turističkih brošura nestaje svaki trag autentičnosti istarskog prostora malih urbanih i poluurbanih sredina.

S obzirom na sve veći pritisak turističkog sektora i promociju kulturne baštine u primarno turističke svrhe sve je češća praksa stvaranja tipoloških replika povijesnih ili tradicijskih građevina. Konzervatori se u praksi svakodnevno susreću s primjerima krivo shvaćenih tradicijskih i povijesnih

69 PRELOG, MILAN, 1991., 43.

70 PRELOG, MILAN, 1991., 31-63.

25 Bivša zgrada Općine i ljekarne / Zadružni dom danas (foto: B. Orbanić, 2016.)

Former Municipality and Pharmacy building / Cooperative building today (photo: B. Orbanić, 2016)

arhitektonskih elemenata, koji se u turističkoj valorizaciji kulturne baštine nameću kao nova „povijesnost“. Povijesna su nam naselja stoga puna lažnih baladura, ogoljelih zidova s kojih je uklonjena povijesna žbuka, trijemova pod višestrukim lukovima i velikih loža kakvih se ne bi posramile niti najveće hodočasničke crkve, a pod autentičnom se arhitekturom prodaje konglomerat neostilova (kuće u tzv. „istarskom stilu“). (sl. 23 i 24) Krivo shvaćanje i primjena tradicijskih i stilskih arhitektonskih elemenata vrlo lako može dovesti do stvaranja falsificiranih slika povijesnih naselja.

U današnjem ekonomski, kulturološki i znanstveno devastiranom društvu spomenik se doživljava kao „roba“ – temeljna vrijednost konzumerističkog društva. Pojednostavljeno, ako spomenik donosi izbrojivi profit vrijedi ga obnavljati, a ako ne donosi, može i propasti. „Autentičnost“ ambijenta prodaje se također kao roba, ali se ona svodi na odabir neefektnijih obilježja kao prema nekom katalogu, a nositelji prave autentičnosti, domicilno stanovništvo sa svojim pamćenjem, potrebama i mogućnostima, posve su u drugom planu. Loše posljedice takvog pristupa zorno ilustriraju primjeri Dubrovnika i Venecije, a sve se jasnije uočavaju u drugim velikim spomeničkim cjelinama poput Zadra, Splita, Poreča i Pule. Premda manja mjesta poput Žminja još nisu podlegla takvom pristupu, potreban je oprez pri obnovi kako se ne bi zanemarile potrebe i mogućnosti domicilnog stanovništva koje u današnjem vremenu stvara buduće povijesne slojeve spomenika.

Vraćam se na pitanje: za koga obnavljati? Domicilnom stanovništvu primarno je osigurati odgovarajuće životne uvjete. S druge strane, posjetitelji traže doživljaj, sjećanje, sugestivni ambijent, a suvremena arhitektura nerijetko poništava taj doživljaj, osobito kada nije u mjerilu i suglasju s ambijentom. Ne škodi se stoga u svakodnevnoj konzervatorskoj praksi prisjetiti uvriježenih konzervatorskih preporuka:

voditi se zdravim razumom, umjerenošću, paziti na mjerilo i sliku ambijenta. Ključ revitalizacije povijesne cjeline je u tome da se domicilnom stanovništvu u postojećoj urbanoj strukturi osigura suvremena komunalna infrastruktura, podigne kvaliteta stanovanja, pruže novi sadržaji koji će omogućiti da se stanovništvo zadrži i vrati u povijesnu cjelinu, uz istovremeno podizanje svijesti o važnosti graditeljske baštine kako bi je mogli na ispravan način održavati i obnavljati. No, ne postoje gotovi recepti i svakoj se sredini mora pristupiti kao jedinstvenoj. U revitalizaciji povijesnih cjelina neophodna je dobra suradnja konzervatora, lokalnih vlasti, projektanata i planera, stanovnika i investitora. Ona mora počivati na dobroj pripremi i analizi te pažljivom promišljanju svih aspekata obnove. Primjena suvremenih građevnih materijala i arhitektonskih oblika pritom nije isključena, ali uz obvezu poštivanja proporcija, mjerila prostora i specifičnog karaktera urbane sredine. Razmatrajući širi prostorno-planski kontekst, Prelog je još 1967. godine ponudio odgovor na pitanje sudbine povijesnih jezgri: „ona ovisi o kompletnim revitalizacijama, a to znači o uspostavljanju njihovih urbanih funkcija u novoj prostornoj organizaciji“. ⁷¹ I smjernice Rezolucije iz 1975. ⁷² upućuju na potrebu očuvanja organske veze između povijesnog tkiva i novih struktura, na iznalaženje odgovarajućih funkcija primjerenih mjerilu i karakteru malih povijesnih naselja, na očuvanje povijesnog mjerila naselja, istaknutih vizura, ali i odnosa grada s okolišem. Naglašava se pritom važnost manjih, ambijentalnih građevina bez veće spomeničke vrijednosti koje čine neodvojivi dio urbanog ambijenta.

PITANJE VALORIZACIJE KULTURNE BAŠTINE ŽMINJA U FUNKCIJI ODRŽIVOG GOSPODARSKOG (TURISTIČKOG) RAZVOJA

Sintagma „valorizacija kulturne baštine u funkciji održivog turizma“ učestalo se upotrebljava otkada su postala dostupna sredstva za obnovu kulturne baštine iz europskih fondova. Premda je određeni broj otvorenih programa usmjeren na obnovu kulturne baštine, naglasak je na koristi koju turistički sektor može imati od obnovljene kulturne (prije svega arhitektonske i arheološke) baštine, pri čemu povijesna i estetska vrijednost samog kulturnog dobra pada u drugi plan. Unatoč koristi od takvih projekata za cijelo društvo, uočava se i negativna pojava, a to je smanjenje izdvajanja države za obnovu kulturne baštine upravo zbog sve većeg oslanjanja na europske fondove. Stoga se moramo upitati: što će biti s onom baštinom koja nije dovoljno atraktivna s turističkog aspekta?

Kulturna baština Žminja vrlo je slabo poznata i valorizirana, osim u najužim stručnim krugovima. To je jedan od razloga zbog kojih je turistički potencijal vrlo slabo

⁷¹ PRELOG, MILAN, 1991., 45.

⁷² RESOLUTIONS, 1975.

iskorišten unatoč geografski idealnom položaju u središtu Istre. Nameće se stoga pitanje kako obnavljati povijesnu jezgru unosenjem novih kulturnih sadržaja i održivim razvojem turističkih djelatnosti. Renesansna kula trenutno ne pruža nikakav sadržaj i nije ju moguće iznutra razgledati, dok su ostatci sjeveroistočne renesansne kule i srednjovjekovnog kaštela skriveni ispod partera parka i ljetne pozornice. Osim župne crkve koja je povremeno otvorena, ostale žminjske crkve nije moguće razgledati bez posebne najave. Položaj srednjovjekovnog groblja nije obilježen niti informativnom pločom, a arheološki materijal iz istraživanja nije moguće vidjeti uživo (pohranjen je u depoima zatvorenog Arheološkog muzeja Istre u Puli i u radionici Hrvatskoga restauratorskog zavoda u Jursićima). Crkva sv. Foške i obližnji arheološki lokaliteti čekaju sustavno istraživanje i primjerenu prezentaciju. Bogata zbirka umjetnina u župnoj crkvi u Žminju također zahtijeva ozbiljnije promišljanje i prezentaciju.

Ipak, na lokalnoj i stručnoj razini postoji nekoliko inicijativa kojima bi se takvo stanje poboljšalo. Od 2016. godine priprema se dokumentacija za obnovu bivše općinske zgrade na župnom trgu (bivši Zadružni dom) koja bi trebala prihvatiti nove sadržaje (sl. 25). Među lokalnom zajednicom, stanovnicima Žminja i predstavnicima različitih ustanova (Čakavska kuća, knjižnica, Osnovna škola) provedeno je ispitivanje potreba, analiza prostornih mogućnosti građevine, izrađen je konzervatorski elaborat te na koncu i idejni projekt za rekonstrukciju i prenamjenu zgrade. Ustanovljeno je da postoji povećana potreba za smještajem knjižnice, trenutno pohranjene u Čakavskoj kući, kao i za stvaranjem jedne veće višenamjenske dvorane koja će prihvatiti različite društvene, kulturne, pa čak i sportske sadržaje. Planira se preseljenje Općine u njeno nekadašnje sjedište, čime će zgradi biti vraćena njena povijesna uloga u javnom životu mjesta. U prizemlju zgrade otvorio bi se ured Turističke zajednice, što će omogućiti pružanje osnovnih informacija u samom središtu povijesne jezgre. Prostor povijesne gradske lože, negiran intervencijama iz druge polovine 20. stoljeća, ponovno bi dobio javni sadržaj kao manja izložbena galerija te prostor za okupljanje i druženje umirovljenika i članova udruga. U zgradu se planira smjestiti i manji poduzetnički inkubator, čime bi se trebalo osigurati buduće zapošljavanje unutar lokalne zajednice i spriječiti odljev mlađeg stanovništva.

No, kako obnavljati tu zgradu i s kojom namjenom? Kako naglašava Bernard Feilden, iznalaženje odgovarajuće namjene kako bi se spriječilo njeno propadanje jedan je od najtežih problema u konzervaciji arhitekture, a prakticira se od pamtivijeka.⁷³ Povijest ove zgrade pokazala je da se ona stoljećima sukcesivno rekonstruira mijenjajući oblik i namjenu. Pitanje „kako obnavljati slojevitost devastiranu građevinu?“ jedan je od najvažnijih konzervatorskih problema.

Odluka se mora temeljiti na ispravnoj procjeni povijesnih, estetskih, simboličkih i uporabnih vrijednosti⁷⁴. No, treba li dopustiti da prevladaju uporabne vrijednosti i prilagoditi se potrebama i mogućnostima zajednice ili se treba opredijeliti za kulturološke i ambijentalne vrijednosti, odnosno estetske vrijednosti i prikloniti se stilskoj rekonstrukciji? Stilska rekonstrukcija donosi znatno veće troškove obnove, a njena je opravdanost u žminjskom slučaju upitna jer su visinski gabariti dijela zgrade, unutarnji raspored prostora, konstrukcije stubišta i arhitektonska plastika poznati s fotografija iz prve polovine 20. stoljeća značajno izmijenjeni ili uklonjeni u poslijeratnoj obnovi. S druge strane, ako se valorizira povijesna slojevitost te zgrade, je li opravdano očuvati njen današnji izgled, premda je rezultat neprimjerene obnove koja je umanjila estetske i spomeničke vrijednosti same zgrade te je značajno doprinio degradaciji povijesnog ambijenta? U ovom slučaju, vrjednovanjem autentičnih povijesnih slojeva u sredini koja je i sama doživjela značajne promjene poželjno je izbjegavati povijesni falsifikat. U suradnji projektanata i konzervatora donesena je odluka da se ne primjenjuje faksimilna obnova, već adaptacija zgrade za novu svrhu primjenom suvremenih arhitektonskih formi, ali poštujući zatečene gabarite i prostorne odnose, te sačuvane izvorne arhitektonske elemente (primjerice ložu).

Istovremeno se pod vodstvom Hrvatskog restauratorskog zavoda razrađuje projekt uređenja renesansne kule kaštela i Čakavske kuće te njihove prenamjene u muzejski i edukacijski prostor. Analiza prostornih mogućnosti bivšega Zadružnog doma, Čakavske kuće i renesansne kule pokazala je da planirane potrebe naselja nije moguće smjestiti samo u jednu zgradu, već takve sadržaje treba disperzirati unutar povijesne jezgre. U sklopu projekta istraživanja žminjskog kaštela priprema se projekt prezentacije ostataka prapovijesne gradine i srednjovjekovnog kaštela *in situ*. Budući da prostor parka sjeverno od župne crkve ima važnu ulogu u društvenom životu Žminja kao središnja pozornica za sva kulturna i javna događanja, planira se uređenje tog prostora s ljetnom pozornicom. Ovakvo povezivanje sadržaja, prije svega za potrebe domicilnog stanovništva, ali i stvaranje novih sadržaja zanimljivih posjetiteljima, jedini je ispravan put za preživljavanje povijesne cjeline, a otvara put postupnom održivom turističkom razvoju sukcesivnim stvaranjem novih sadržaja.

Odgovor na brojna pitanja postavljena u ovom tekstu leži u riječima Maxa Dvořáka koje danas zvuče kao *déjà-vu*: „Na pitanja koja se nameću ne može se odgovarati frazama o napretku i novom vremenu kako se do sada često činilo, nego stručnjaci i ljudi sa smislom za umjetnost moraju, na temelju svih iskustava današnje, prema starim spomenicima obzirne gradogradnje, rješavati slučaj po slučaj.“⁷⁵

73 FEILDEN M., BERNARD, 1982., 261.

74 ŠPIKIĆ, MARKO, 2006., 394-396; BRANDI, CESARE, 2007., 35-77, 88-91.

75 DVOŘÁK, MAX, 2016., 68.

LITERATURA

- BAČIĆ, BORIS, Starohrvatska nekropola u Žminju, *Starohrvatska prosvjeta* 6, 1958., 77-91.
- BEKIĆ, LUKA, Redni broj: 176, Lokalitet: Žminj – Kaštel, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 5/2008, 399-401.
- BEKIĆ, LUKA, *Rani srednji vijek između Panonije i Jadrana. Ranoslavenski keramički i ostali arheološki nalazi od 6. do 8. st.*, Monografije i katalozi 27, Arheološki muzej Istre, Pula, 2016.
- BENUSSI, BERNARDO, *L'Istria nei suoi due millenni di storia*, Centro di ricerche storiche, n. 14, Venezia – Rovigno, 1997.
- BENUSSI, BERNARDO, *Nel medio evo. Pagine di storia istriana. Edizione anastatica – tomo I*, Collana degli atti, Centro di ricerche storiche, Rovigno, n. 23, Rovigno – Trieste, 2004, p. II.
- BERTOŠA, MIROSLAV, *Istra: doba Venecije (XVI.– XVIII. st.)*, Pula, 1995.
- BISTROVIĆ, ŽELJKO, Šareni trag istarskih fresaka, Pula, 2011.
- BOITO, CAMILLO, *Spomenik kao knjiga. Spisi o arhitekturi, kulturi i restauriranju 1861-1886.*, Zagreb, 2013.
- BRADARA, TATJANA, Izvještaj o arheološkom nadzoru radova na trasi iskopa fekalne kanalizacije u Žminju, kolovoz 2004., Arheološki muzej Istre, Ur. br. 783/2004, 02. 08. 2004. (neobjavljeno)
- BRANDI, CESARE, *Teorija restauracije*, Beograd, 2007.
- BURŠIĆ MATIJAŠIĆ, KLARA, Prapovijest Žminjštine, u: KRAJCAR, SLAVKO (ur.), *Libri žminjski, Libar prvi*, Katedra Čakavskog sabora Žminj, 2008., 29-36.
- BURŠIĆ MATIJAŠIĆ, KLARA, *Gradine Istre. Povijest prije povijesti*, Pula, 2007.
- Declaration of Dresden on the „Reconstruction of Monuments Destroyed by War“ 1982“, ICOMOS, <http://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/184-the-declaration-of-dresden> (26. 05. 2017.)
- DE FRANCESCHI, CAMILLO, *Storia documentata della Contea di Pisino*, Venezia, 1964.
- DVOŘÁK, MAX, *Katekizam zaštite spomenika*, 2006., Zagreb, 2016.
- FEILDEN M., BERNARD, *Conservation of Historic Buildings*, 1982.
- FOSCAN, LUIGI, *I castelli medioevali dell'Istria*, Trieste, 1992.
- JURKOVIĆ, MILJENKO, Arhitektura karolinškog doba, u: MILOŠEVIĆ, ANTE (ur.), *Hrvati i Karolinzi. Rasprave i vrela (1)*, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split, 2000., 164-189.
- KRIŽMAN, MATE, Povijesni javni natpisi na području Žminja. Žminjska epigrafika – dva rimskodobna natpisa s područja južne Žminjštine, u: KRAJCAR, SLAVKO (ur.), *Libri žminjski, Libar drugi*, Žminj, 2008., 13-24.
- KRIŽMAN, MATE, Isprava pape Aleksandra III iz 1178. Paleografski i filološki pristup, u: KRAJCAR, SLAVKO (ur.), *Libri žminjski, Libar drugi*, Žminj, 2008., 27-38.
- LEICK, ROMAIN; SCHREIBER, MATTHIAS; STOLDT, HANS-ULRICH, A New Look at Germany's Postwar Reconstruction, *Spiegel Online*, 2010., <http://www.spiegel.de/international/germany/out-of-the-ashes-a-new-look-at-germany-s-postwar-reconstruction-a-702856.html> (20. 06. 2017.)
- LEVAK, MAURIZIO, Žminj i Žminjština u ranom srednjem vijeku, u: KRAJCAR, SLAVKO (ur.), *Libri žminjski, Libar drugi*, Žminj, 2008., 41-52.
- MARKOVIĆ, VLADIMIR, *Crkve 17. i 18. stoljeća u Istri – tipologija i stil*, Zagreb, 2004.
- MARKOVIĆ, PREDRAG; MATEJČIĆ, IVAN; TULIĆ, DAMIR, *Umjetnička baština istarske crkve 2. Kiparstvo od 14. do 18. stoljeća*, Pula, 2017.
- MARUŠIĆ, BRANKO, Djelatnost srednjovjekovnog odjela Arheološkog muzeja Istre u Puli 1956-1958, *Starohrvatska prosvjeta*, 8-9, 1963., 245-260.
- MARUŠIĆ, BRANKO, Povodom nalaza staroslavenske keramike u Istri, *Starohrvatska prosvjeta*, 14, 1984., 41-73.
- MARUŠIĆ, BRANKO, Starohrvatska nekropola u Žminju, *Histria Archaeologica*, 1, 1987.
- MATIJAŠIĆ, ROBERT, *Ageri antičkih kolonija Pola i Parentium*, Zagreb, 1988.
- MATIJAŠIĆ, ROBERT (ur.), *Istra i sjevernojadranski prostor u ranom srednjem vijeku*, Monografije i katalozi 4, Arheološki muzej Istre, Pula, 1995.
- MIHOVILIĆ, KRISTINA, Izvještaj o putu do Crvenog vrha, Višnjana i Žminja – 13. 05. 2004., Arheološki muzej Istre, Urbroj 454/04, 14. 05. 2004. (neobjavljeno)
- MOHOROVIČIĆ, ANDRIJA, Razvoj naselja i gradova na tlu Istre, u: *Istarski limes I*, Čakavski Sabor, Žminj, 2004.
- NEFAT, NATAŠA, Župna crkva sv. Mihovila u Žminju. Diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1999.
- NIKOČEVIĆ, LIDIJA, Gražani i kampanjuoli. Prilozi o društvenoj kulturi Žminja i Žminjštine, u: KRAJCAR, SLAVKO (ur.), *Libri žminjski, Libar drugi*, Žminj, 2008., 93-104.
- ORBANIĆ, ELVIS; ULJANČIĆ VEKIĆ, ELENA, Prilog proučavanju crkvene i društvene povijesti Žminjštine u prvoj polovici 18. stoljeća, u: KRAJCAR, SLAVKO (ur.), *Libri žminjski, Libar prvi*, Žminj, 2008., 39-62.
- ORBANIĆ, JOSIP; KONTESTABILE ROVIS, MIRJANA, Žminj – prometno i trgovačko središte, u: KRAJCAR, SLAVKO (ur.), *Libri žminjski, Libar drugi*, Žminj, 2008., 189-208.

- PETRONIO, PROSPERO, *Memorie sacre e profane dell'Istria*, Trieste, 1968.
- PRELOG, MILAN, Djela, *Prostor. Vrijeme*, I, Zagreb, 1991.
- Resolutions of the International Symposium on the Conservation of Smaller Historical Towns at the 4th ICOMOS General Assembly (1975),
www.icomos.org/en/charters-and-texts/180-articles-en-francais/charters-et-normes/384-resolutions-of-the-international-symposium (26. 05. 2017.)
- RUDOLPH, C. NICOLE, *At Home in Postwar France: Modern Mass Housing and the Right to Comfort*, New York-Oxford, 2015.,
<https://books.google.hr/books?id=LcudBAAAQBAJ&pg=PA20&lpg=PA20&dq=reconstruction+of+Brest+France&source>
- STARAC, ALKA, *Rimsko vladanje u Istri i Liburniji I*, Pula, 1999.
- SUŠIĆ, ZVONIMIR, Valvasor o Istri, *Dometi*, 3, 10, 1970., 69-87.
- ŠONJE, ANTE, Žminj i Žminjština, Žminj, 1976.
- ŠONJE, ANTE, *Crkvena arhitektura zapadne Istre*, Zagreb, 1982.
- ŠPIKIĆ, MARKO, *Anatomija povijesnog spomenika*, Zagreb, 2006.
- VIŠNJIĆ, JOSIP, Redni broj: 204, Lokalizet: Žminj – Kaštel, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 6/2009, 419-421.

- VIŠNJIĆ, JOSIP, Redni broj: 210, Lokalizet: Žminj – Kaštel, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 7/2010, 449-451.
- VIŠNJIĆ, JOSIP, Okončani izvještaj o realizaciji programa zaštite i očuvanja kulturnog dobra br. 1-1958/16 – Žminj, kaštel Žminj, Bedemi – arheološka istraživanja, izrada dokumentacije i konzervacije, Hrvatski restauratorski zavod, Služba za arheološku baštinu, 7. 12. 2016. (neobjavljeno)
- Zakon o postupanju s nezakonito izgrađenim građevinama, Narodne novine, 86/12 i 143/13
<https://www.zakon.hr/z/486/Zakon-o-postupanju-s-nezakonito-izgra%C4%91enim-zgradama> (18. 06. 2017.)
- ZJAČIĆ, MIRKO, Posjedovni odnosi porečke crkve od VI – XVI st., *Jadranski zbornik*, 2, 1973., 33-104.

IZVORI

- Državni arhiv u Pazinu, HR-DAPA-862/1.1. – Italija, Trst, Državni arhiv u Trstu, Preslici gradova franciskanskog katastra Istre (IT-ASTS-F640255 i IT-ASTS-F640256), Catasto franceschino, Elaborati, 1818-1840., DVD 08-ZM-55-58.
- Državni arhiv u Pazinu, HR-DAPA-27, fond Kotarsko poglavarstvo u Pazinu, 1868.-1918., kutija 12, 1873., H/4, No. 83, 10. Marzo 1873.
- Državni arhiv u Pazinu, HR-DAPA-27, fond Kotarsko poglavarstvo u Pazinu, 1868.-1918., kutija 12, 1873., H/4, No. 245, 2. Novembre 1872.

Summary

THE HISTORICAL CORE OF ŽMINJ - HOW TO RESTORE DEVASTATED AND DEGRADED URBAN TISSUE AND FOR WHOM?

The principles of reconstruction and revitalisation of devastated and degraded urban tissue are discussed on the example of Žminj. The village of Žminj in central Istria was inhabited already in pre-historic times, while processes of continuous settlement can be traced since the Early Middle Ages. During the Early Middle Ages a castle was built in the central part of the settlement, which encompassed a parish church within its walls. Besides the castle, the preserved monuments include a number of churches decorated by wall paintings, as well as a medieval urban matrix with series of houses and public buildings dating from the Renaissance period up to the 20th century. Due to its position of the border outpost fort of Habsburg Istria towards the Venetian territories in southern Istria, throughout its history the village of Žminj has undergone a number of devastations caused by military conflicts. The village experienced the biggest destruction in the bombing of German air forces in October 1943. In post-war years, restoration was not carried out systematically in line with contemporary conservation methods, but by interventionist conservation to ensure minimum

living conditions. The architectural forms used in the process were supposed to be in line with modern architecture of the period in order to part from symbolically undesirable historical styles. The consequences of such approach were destroyed urban matrix, disconnected urban sequences and blocks, urban »caverns« in place of former residential blocks, as well as buildings characterized by architectural features and dimensions which deviate from traditional architecture and significantly degrade the ambience value of the village. In light of initiated restoration projects on some of the neglected public buildings and revitalisation of the core after years of neglect, the question is how to start reconstruction of the degraded urban complex and individual buildings? Should we interpolate new buildings or create new public spaces? Carry out facsimile reconstructions where possible or leave architectural traces of our time? The text discusses the end beneficiary: is it the local population or the occasional visitor? Does restoration aimed at sustainable tourism development benefit the local population or does it pose a potential risk of losing the authenticity of the ambience?